

Tomasz Landmann

Relacje polsko-łotewskie i polsko-estońskie w latach 1919-1921 w kontekście zagrożenia sowieckiego – wybrane przejawy

Wstęp

W artykule proces początkowego umacniania niezależnej państwowości polskiej po odzyskaniu niepodległości umiejscowiono w latach 1919-1921. Przyjęto wstępne założenie, że doszło do intensyfikacji działań służących wzmocnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego oraz bezpieczeństwa zewnętrznego II Rzeczypospolitej. O ile od przełomu 1918/1919 r. rozpoczęto realizację działań wpisujących się w konstruowanie systemu bezpieczeństwa narodowego, o tyle na rok 1921 przypada rozpoczęcie procesu dostosowywania organizacji i funkcjonowania organów administracji cywilnej oraz organów wywiadu i kontrwywiadu do warunków pokojowych¹. Przyjęta cezura czasowa koresponduje z ważnymi wydarzeniami politycznymi i wojskowymi, które wpłynęły na założenia polskiej polityki zagranicznej i obronnej².

¹ A. Peplński, *Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8, s. 196. Dnia 7 I 1921 r. Naczelny Wódz na mocy dekretu dokonał wyodrębnienia Oddziału II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego jako kluczowego organu w strukturze władz wojskowych w II RP. R. Czarnecka, *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918-1939*, [w:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, t. 1, red. T. Dubicki, Łomianki 2010, s. 16. Z kolei na mocy rozkazu ministra spraw wojskowych z 22 VI 1921 r. całą służbę wywiadowczą i informacyjną scentralizowano w Oddziale II SG WP, co wpłynęło w konsekwencji na działania służące umacnianiu bezpieczeństwa narodowego. A. Misiuk, *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998, s. 27.

² W dziedzinie polityki zagranicznej dotyczy to m.in. konferencji pokojowej w Paryżu po zakończeniu I wojny światowej, rozstrzygnięcia spraw plebiscytowych w poszczególnych regionach spornych, wojny polsko-czechosłowackiej i polsko-bolszewickiej, konfliktu terytorialnego z Litwą. Z kolei w aspekcie polityki wewnętrznej wspomniane wydarzenia odnoszą się zwłaszcza do organizacji organów aparatu państwowego, w tym organów wywiadu wojskowego, przeciwdziałania narastaniu konfliktów narodowościowo-etnicznych w Polsce i stworzenia podstaw skutecznej ochrony granicy państwowej.

Celem rozważań prezentowanych w artykule jest zidentyfikowanie wybranych, ważnych przejawów rozwoju relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich w kontekście zagrożenia sowieckiego w latach 1919-1921. Na podstawie materiałów archiwalnych odnotowano, że w dalszym ciągu istnieje możliwość odkrycia ważnych faktów, związków i uwarunkowań wpływających na kształtowanie polskiego bezpieczeństwa w początkowym okresie umacniania niepodległej państwowości po I wojnie światowej.

Wybrana problematyka była analizowana w dotychczasowej historiografii w związku z kilkoma najczęstszymi problemami, np. ochroną granicy morskiej II RP (J. Będźmirowski³), koncepcją Międzymorza (P. Cieplucha⁴, M. Kowalski⁵, P. Okulewicz⁶), czy polityką integracyjną w basenie Morza Bałtyckiego jako elementu wzmocnienia bezpieczeństwa w warunkach sąsiedztwa z Rosją sowiecką. Za ważny przejaw integracji w obszarze bałtyckim uważa się również porozumienie międzynarodowe określane jako Związek Bałtycki (J. Lubelski⁷, R. Runiewicz-Jasińska⁸, A. Skrzypek⁹). W piśmiennictwie analizowano znaczenie relacji politycznych, ekonomicznych i wojskowych między Polską oraz poszczególnymi krajami z kręgu państw bałtyckich. Dotyczy to najczęściej problematyki relacji Polski z Litwą¹⁰, Łotwą¹¹, Estonią¹² oraz Finlandią¹³.

³ J. Będźmirowski, *Próby zabezpieczenia granicy morskiej II RP. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2012, nr 13, s. 187-197.

⁴ P. Cieplucha, *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. 93, s. 39-55.

⁵ M. Kowalski, *Miejsce Polski w systemie geopolitycznym nowożytnej Europy*, [w:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2013, s. 236-251.

⁶ P. Okulewicz, *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001, passim.

⁷ J. Lubelski, *Związek Bałtycki i Trzecia Europa. Koncepcje reorganizacji Europy Środkowej w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, „Nowa Europa” 2010, nr 1, s. 183-217.

⁸ R. Runiewicz-Jasińska, *Polska a bałtycka koncepcja polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XX i XXI wieku*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 1, s. 137-169.

⁹ A. Skrzypek, *Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919-1925*, Warszawa 1972, passim.

¹⁰ P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997, passim.

¹¹ Ē. Jēkabsons, *Początek stosunków Łotwy i Polski: pierwsze kontakty, wiosna-jesień 1919 roku*, „Res Historica” 2016, nr 42, s. 245-264; P. Łossowski, *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990, passim; A. Skrzypek, *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997, passim.

¹² P. Łossowski, *Polacy w Estonii, Łotwie i Litwie 1918-1939*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1994, t. 29, s. 91-97; idem, *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939*, Gdańsk 1992, passim; R. Pullat, *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003, passim.

¹³ J. Czechowski, *Polska i Finlandia. Stosunki dwustronne w latach 1918-1939*, Toruń 2009, passim; R. Pullat, *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym*, Warszawa 1998, passim.

Artykuł stanowi kontynuację rozważań prowadzonych przez autora wokół problematyki rozpoznania państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II Sztabu Generalnego (Głównego) Wojska Polskiego i wpływu działań struktur polskiego wywiadu wojskowego w tym regionie na bezpieczeństwo II RP¹⁴. W niniejszym artykule postanowiono w większym stopniu skupić się na aspektach politycznych, uznając nierozzerwalny związek działań politycznych z działaniami wywiadu wojskowego w odniesieniu do relacji II RP z państwami leżącymi w regionie nadbałtyckim¹⁵. Z rozważań na temat relacji z trzema tzw. państwami nadbałtyckimi wyłączono problematykę litewską z racji, że stanowi na tyle złożony aspekt, że została potraktowana przez autora w osobnym cyklu rozważań¹⁶. Wyłączono również analizę znaczenia relacji polsko-łotewskich i polsko-estońskich w kontekście zagrożenia ze strony Niemiec, gdyż problematyka ta zasługuje na osobne rozważania ze względu na swoją wielowarstwowość.

Autor przyjął tezę, że w latach 1919-1921 ukształtowano podstawy relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich, dążąc do możliwości zainteresowania obu państw zbliżeniem z II RP, głównie na wypadek skuteczniejszego przygotowania na zagrożenie ze strony Rosji sowieckiej. Realizowane zamierzenia polityczne oraz poruszane tematy wpisywały się w geopolityczne uwarunkowania polskiego bezpieczeństwa.

Kontekst i przejawy rozwoju relacji II RP z Łotwą i Estonią w badanych latach

Od początku 1919 r. polska polityka w regionie nadbałtyckim w szczególności sposób uwzględniała wydarzenia wojny polsko-bolszewickiej, a także konflikt graniczny z Litwą. Zamierzenia polityczne i dyplomatyczne miały jednak wówczas charakter doraźny. Ściśle korespondowały z próbami przeciwdziałania przez

¹⁴ T. Landmann, *Rozpoznanie państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II SG WP i jego znaczenie dla bezpieczeństwa II RP*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, nr 3, s. 35-48.

¹⁵ Termin „państwa nadbałtyckie”, choć stosunkowo niepopularny w piśmiennictwie, przyjęto w związku z pojawianiem się w licznych materiałach archiwalnych, a także, by objąć rozważaniami również Finlandię, która tradycyjnie nie jest wymieniana jako jedna z republik bałtyckich, a niewątpliwie leży w regionie nadbałtyckim. Obszerniej wokół próby delimitacji analizowanego regionu zob. T. Palmowski, *Region Bałtycki – próba delimitacji*, [w:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, red. S. Grykień, J. Łoboda, Wrocław 1999, s. 141-154.

¹⁶ T. Landmann, *Znaczenie sporu polsko-litewskiego dla bezpieczeństwa II RP w latach 1919-1922 – wybrane przejawy (cz. I)*; idem, *Znaczenie sporu polsko-litewskiego dla bezpieczeństwa II RP w latach 1919-1922 – wybrane przejawy (cz. II)* (w druku).

państwo polskie zagrożeniu ze strony Rosji sowieckiej¹⁷. W zachowanych archiwaliach zaakcentowano stanowisko o potrzebie uzyskania przez II RP wpływów na Łotwie i w Estonii, także ze względu na konieczność wzmocnienia pozycji i rangi państwa polskiego na arenie międzynarodowej w warunkach nowego ładu wersalskiego¹⁸.

W czerwcu 1920 r. z inicjatywy łotewskich polityków oraz wojskowych pojawił się pomysł zawarcia unii celnej państw bałtyckich, z wyłączeniem Finlandii, jako związku, do którego miało przystąpić państwo polskie. Porozumieniu miano nadać wyłącznie charakter ekonomiczny. W ocenie polskiej dyplomacji Łotysze uprawiali pragmatyczny kierunek polityki zagranicznej, nie dostrzegając możliwości powstania federacji narodów bałtyckich rozszerzonej o trwały sojusz polityczno-wojskowy z Polską i Finlandią. Z punktu widzenia polityki zagranicznej II RP, w połowie 1920 r. istotne było zagwarantowanie Polsce specjalnych praw w związku z korzystaniem z portów łotewskich na Bałtyku¹⁹. W Rydze planowano rozmowy na temat wspólnej konwencji, w której najważniejszym tematem byłaby sprawa dostępu II RP do portów Łotwy. Delegaci z Warszawy mieli być poinstruowani o krytycznych odpowiedziach na alternatywny pomysł umiędzynarodo-

¹⁷ Jeden z architektów polskiej polityki wschodniej, Leon Wasilewski, w raporcie z kwietnia 1919 r. pisał, że pożądanym przez Polskę kierunkiem rozwoju stosunków z Łotwą „byłoby zetknięcie naszego frontu litewskiego z antybolszewickim frontem łotewskim dla bezpośredniego oddziaływania na Łotyszów w kraju”. Raport L. Wasilewskiego pt. Sytuacja na Litwie, w Łotwie i Estonii z dnia 28 IV 1919 r., AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/105 (Odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 r.). W przypadku relacji z Estonią autor wzmiankował z kolei na temat prób dyplomacji estońskiej, aby Polska uznała *de iure* niepodległość państwa bałtyckiego, wskazując na brak możliwości zadośćuczynienia dążeniom estońskim ze strony polskiego rządu. *Ibidem*. Można sądzić, że oba kraje były traktowane przez stronę polską instrumentalnie dla potrzeb realizacji celów politycznych w okresie umacniania podstaw państwowości II RP w obliczu wojny polsko-bolszewickiej oraz sporu z Litwą.

¹⁸ W referacie NDWP z 1 I 1920 r. odniesiono się w szczególności do tego, że „Polska będzie mogła i powinna zyskać pewien wpływ na dalszy rozwój polityki estońskiej”. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 I 1920 r., AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Możliwość realizacji postulatu wpływania przez Polskę na Estończyków była tym większa z uwagi na fakt, że w pierwszych wyborach do estońskiego parlamentu klęskę poniosła wpływowa wcześniej partia narodowo-demokratyczna, scharakteryzowana w polskim źródle jako „szowinistyczno-demagogiczna”. *Ibidem*.

¹⁹ W zamian za uprzywilejowanie Polski w portach oraz tranzycie realizowanym na zasadzie wzajemności Łotysze mieli uzyskać gwarancję, że Warszawa popiera łotewskie dążenia w pertraktacjach pokojowych z Rosją bolszewicką i jest gotowa udzielić pomocy wojskowej w razie zagrożenia bolszewickiego. Wypracowane postulaty miały jednak charakter wstępny i wymagały dalszych pertraktacji między obydwoma państwami. T. Paluszynski, *Stosunki Polski z Łotwą (1919-1921)*, [w:] *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918-1921*, red. A. Koryn, Warszawa 1999, s. 191.

wienia żeglugi na wodach terytorialnych Łotwy, co „uniemożliwiłoby uzyskanie jakichkolwiek praw specjalnych przez inne państwo, dając równocześnie naturalną przewagę potężniejszemu na morzu, a więc oczywiście Anglii”²⁰.

Ważnym problemem w relacjach polsko-łotewskich w badanych latach pozostawało przedsięwzięcie środków dyplomatycznych w celu skłonienia Łotyszy do zaprzestania nierównego traktowania mniejszości polskiej w ich kraju²¹. W uprawianej przez II RP polityce zagranicznej w momencie pokonania Armii Czerwonej w sierpniu 1920 r. zaakcentowano przychylnie stanowisko wobec łotewskich roszczeń terytorialnych kosztem Rosji sowieckiej. Z kolei Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego zarekomendowało wykorzystanie przychylniej sytuacji międzynarodowej. Poleciło dyplomacji polskiej, aby zwróciła się do rządu łotewskiego ze stanowiskiem w sprawie uznania oraz przestrzegania zasad równouprawnienia i ochrony w odniesieniu do mniejszości polskiej zamieszkującej Łotwę. Uregulowanie sprawy mniejszości polskiej na Łotwie pozostawało ważnym elementem polityki zagranicznej w dziedzinie dążeń II RP do poprawy stosunków z sąsiadem, mając na uwadze treści referatów informacyjnych NDWP z 1920 r.²². Inne problemy utrudniające rozwój relacji polsko-łotewskich w analizowanych latach dotyczyły procesu indoktrynacji żołnierzy w łotewskim wojsku i nastawianiu ich przeciwko przyjaznym stosunkom z Polską, zainteresowania przez Rygę rozwojem relacji z Litwą, czy silnych wpływów niemieckich, zarówno politycznych, gospodarczych, wojskowych, jak i w ramach łotewskiego społeczeństwa²³.

Warto nadmienić, że w polskich źródłach zachowały się wzmianki świadczące o tym, że władze polityczne i wojskowe II RP dysponowały dobrym rozeznanieniem działań dyplomatycznych państw bałtyckich. Łotwa, Litwa, Estonia oraz Finlandia już w 1920 r. dyskutowały na temat możliwości stworzenia sojuszu obronnego

²⁰ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²¹ W referacie informacyjnym NDWP z połowy lipca 1920 r. odnotowano „prześladowanie żywiołu polskiego na Inflantach przez łotewskie czynniki rządowe”, wykazując potrzebę rozwiązania problemu, aby przyczynić się do zbliżenia politycznego II RP i Łotwy w obliczu wspólnych walk z bolszewikami. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²² Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Na temat położenia mniejszości polskiej na Łotwie w dwudziestolecie międzywojennym obszerniej zob. E. Jekabson, *Mniejszość polska w Republice Łotewskiej 1918-1941*, [w:] *Polacy na Łotwie*, red. E. Walewander, Lublin 1993, s. 151-172.

²³ A. Peplowski, *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2004, s. 166.

wymierzonego defensywnie przeciwko Rosji sowieckiej²⁴. Na konferencji, która odbyła się w Rydze latem 1920 r., Łotwa i Estonia naciskały na przyjęcie konwencji wojskowej, podczas gdy Litwa marginalizowała sprawy wojskowe w trakcie obrad, natomiast Finlandia przyjęła bierne stanowisko wyczekujące²⁵. Należy ocenić, że strona polska sondowała program konferencji i stanowiska członków w związku z oceną szans powodzenia własnych zamierzeń co do powstania ewentualnej federacji antysowieckiej w basenie Morza Bałtyckiego.

Porażka Armii Czerwonej w Bitwie Warszawskiej i wygrana Polaków to czynnik, który istotnie wpłynął na późniejsze założenia polskiej polityki zagranicznej w regionie nadbałtyckim. Równie ważnym czynnikiem zewnętrznym okazało się wydanie przez Stany Zjednoczone noty dyplomatycznej, w której pośrednio odmówiono uznania niezależnych od Rosji sowieckiej bytów państwowych Litwy, Łotwy oraz Estonii²⁶. W ocenie NDWP zaprezentowanej na początku września 1920 r. dostrzeżono konieczność,

aby dyplomacja nasza i w ogóle wszyscy przedstawiciele nasi za granicą, a w szczególności w państwach nadbałtyckich przebywający, przychylnie te dla nas okoliczności umiejętnie wyzyskiwali. (...) Należałoby z chwili obecnej skorzystać, pamiętając o tym, że zadaniem polityki polskiej jest nie tylko utrzymać Polskę na stanowisku neutralnego łącznika między zachodem a wschodem, ale zrobić z niej

²⁴ Inicjatorem rozmów w sprawie powołania sojuszu obronnego państw bałtyckich przeciwko Rosji sowieckiej byli Łotysze. Bezpośrednie zagrożenie inwazją bolszewicką na Łotwie zrodziło już w pierwszej połowie 1920 r. przekonanie, że ewentualny związek państw bałtyckich może przyczynić się do poprawy pozycji strategicznej Łotwy i uchronić państwa bałtyckie przed ekspansją bolszewicką. T. Paluszyński, *Walka o niepodległość Łotwy 1914-1921*, Warszawa 1999, s. 376.

²⁵ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VIII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁶ W administracji prezydenta Wilsona hołdowano przekonaniu o nieuznawaniu Rosji sowieckiej, a także niepodzielności dawnego imperium rosyjskiego, z wyjątkiem uznania po zakończeniu I wojny światowej niepodległości Polski, Finlandii i Armenii. H. Marczevska-Zagdańska, *Stany Zjednoczone wobec paktu Ribbentrop-Mołotow i losu republik bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii (1939-1941)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, t. 43, s. 91. Na mocy noty amerykańskiego sekretarza stanu, Bainbridge’a Colby’ego, 10 VIII 1920 r. Stany Zjednoczone pośrednio odmówiły uznania samodzielności państwowej Litwy, Łotwy i Estonii. Nota nie tylko wywołała ostry sprzeciw w stolicach republik bałtyckich, ale przede wszystkim osłabiła pozycję międzynarodową tych państw oraz przyczyniła się – inaczej niż zakładała dyplomacja amerykańska – do umocnienia wpływów bolszewików w regionie nadbałtyckim. J. R. Wędrowski, *Wizje i realia. USA a Europa Środkowowschodnia 1919-1923*, Warszawa 1990, s. 228. Warto dodać, że formalnoprawne uznanie trzech republik bałtyckich przez Stany Zjednoczone miało miejsce w lipcu 1922 r. podczas sprawowania władzy przez administrację prezydenta Warrena Hardinga. H. Marczevska-Zagdańska, *op.cit.*, s. 91.

naturalny łącznik pomiędzy północą a południem. (...) W planie realizacji tego ostatniego zadania utrzymanie jak najlepszych stosunków z państwami nadbałtyckimi odgrywa pierwszorzędną rolę²⁷.

Przedstawione stanowisko określa istotę polskiej polityki wobec państw nadbałtyckich w drugiej połowie 1920 r., wskazując na potrzebę ukształtowania przez II RP przyjaznych stosunków z państwami tego regionu. W Warszawie starano się osiągnąć korzyści polityczne z faktu strategicznego położenia państwa polskiego w obliczu pokonania Armii Czerwonej i załamania się bolszewickiej koncepcji opanowania Polski oraz państw regionu nadbałtyckiego.

Na koniec 1920 r. w aspekcie postrzegania przez Polskę roli Łotwy i Finlandii w regionie nadbałtyckim zaakcentowano pogląd o możliwości rozwoju porozumienia z Łotwą. Odnotowano wzrost przychylności ze strony fińskich polityków, co w ocenie NDWP mogło w przyszłości mieć dodatnie znaczenie do realizacji założeń polskiej polityki zagranicznej. Wyrażono przekonanie, że wcześniejsze odrzucenie przez Finów możliwości antysowieckiego sojuszu politycznego i wojskowego z II RP osłabiało możliwość realizacji polskich planów. Prognozowano, że przy słabości Finlandii wynikającej z uległości wobec Rosji w związku ze sprzedażą spornej Karelii, a także podporządkowania się w wielu aspektach polityce Anglii i Niemiec, polskie wysiłki polityczne i dyplomatyczne należy w większym stopniu ukierunkować na sprawę łotewską²⁸.

Interesującym aspektem wpisującym się w kształtowanie relacji II RP z Łotwą i Estonią było stanowisko polskiej dyplomacji w sprawie starań Łotwy i Estonii ukierunkowanych na przyjęcie do Ligi Narodów. Strona polska przyjęła wyczekującą postawę wobec uznania *de iure* niepodległości Łotwy oraz Estonii na arenie międzynarodowej i co za tym idzie akcesji wymienionych państw do Ligi Narodów. W referatach informacyjnych NDWP ze stycznia oraz grudnia 1920 r. odnotowano rosnące starania obu państw potwierdzenia ich niepodległego statusu na arenie międzynarodowej oraz chęci akcesji Łotwy i Estonii do Ligi Narodów. W obliczu braku poparcia ze strony Polski politycy łotewscy skupili się na rozwijaniu relacji z ministrami francuskimi, od których mieli uzyskać oświadczenie o życzliwym stosunku Francji do uznania niepodległego statusu Łotwy²⁹.

²⁷ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁸ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

²⁹ W 1920 r. strona polska podzielała stanowisko Ligi Narodów o niedostatecznym rozwinięciu podstaw państwowości na Łotwie i w Estonii, przy jednoczesnym bardziej przychylnym

Estończycy również starali się pozyskać poparcie Polski w sprawie uznania ich pozycji na arenie międzynarodowej. Strona polska oceniła zaangażowanie Estonii za niewystarczające, głównie z powodu braku wysłania do Warszawy estońskiego przedstawiciela dyplomatycznego. Polacy, podobnie jak reszta społeczności międzynarodowej, na przełomie 1920 i 1921 r., nie poparli dążeń Estonii do przystąpienia do Ligi Narodów. Co więcej, w relacjach polsko-estońskich odnotowano trudności, jeśli chodzi o wzajemne zbliżenie państw, ponieważ w Estonii obrano kurs związany z ukierunkowanym pragmatycznie popieraniem rozwoju relacji tego państwa z Rosją bolszewicką. Np. rząd estoński podpisał umowę ekonomiczną z bolszewikami, wprowadził amnestię dla części więźniów politycznych w Estonii, wcześniej reprezentujących obóz bolszewicki, a także wyrażał przekonanie, że pogrążona w chaosie wewnętrznym Rosja, przy braku możliwości wskrzeszenia rosyjskiego imperializmu, może być dogodnym sąsiadem dla Estonii³⁰.

Należy ocenić, że wydarzenia związane z ujawnianiem się wpływów sowieckich w Estonii (także na Łotwie i w Finlandii) niekorzystnie rzutowały na działania II RP w związku z realizacją idei polskiej polityki zagranicznej. Stanowisko polskie wyrażało konieczność zbliżenia wszystkich państw z regionu nadbałtyckiego (z wyłączeniem skomplikowanej problematyki litewskiej, którą traktowano jako osobny przedmiot zainteresowania), z jednoczesnym przyjęciem przez te państwa orientacji antysowieckiej³¹. Rządziej podejmowane w aktualnej historiografii przejawy zbliżenia estońsko-sowieckiego z końca 1920 r. godziły natomiast w zamierzenia Warszawy wpisujące się w kierunek rozwoju relacji z Estończykami³².

stosunku wobec Finlandii, którą przyjęto do Ligi Narodów ostatecznie w grudniu 1920 r. Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Łotwy i Finlandii z dnia 15 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie). Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

³⁰ Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

³¹ W literaturze zauważono, że państwa bałtyckie miały stanowić barierę odgradzającą Rosję sowiecką od Niemiec. W intencji polskich polityków i wojskowych pozostawało wykorzystanie relacji i współpracy z państwami z regionu nadbałtyckiego w taki sposób, by uniemożliwić rozwinięcie sowieckiej supremacji na Bałtyku. Ograniczenie wpływów sowieckich w analizowanym regionie europejskim stanowiło także ważny element polskich inicjatyw wpisujących się w realizację polityki zagranicznej w regionie nadbałtyckim w latach 1919-1921, czego przykładem były starania stworzenia Związku Państw Bałtyckich. A. Peppoński, *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa 1996, s. 177.

³² Przejawy sowiecko-estońskiego i sowiecko-łotewskiego zbliżenia politycznego były notowane przez polski wywiad wojskowy nie tylko w analizowanych latach, ale również w całej pierwszej połowie lat 20. XX w. Może o tym świadczyć dokument z marca 1924 r. odnoszący się do

Związek Państw Bałtyckich jako geopolityczne uwarunkowanie bezpieczeństwa państw bałtyckich w kontekście relacji II RP z Estonią i Łotwą

Osobnym przedmiotem zainteresowania przy analizie relacji polsko-łotewskich i polsko-estońskich jest idea utworzenia Związku Bałtyckiego, inaczej określane go jako Związek Państw Bałtyckich. Porozumienie międzynarodowe, na mocy którego starano się wdrożyć w życie pomysł utworzenia Związku Bałtyckiego, podpisano w Warszawie 17 III 1922 r.³³. Sygnatariuszami były Polska, Łotwa, Finlandia i Estonia. Układ nie doczekał się faktycznej finalizacji ze względu na brak ratyfikacji przez parlament fiński³⁴. Z zachowanych archiwaliów wynika, że polskie władze interesowały się rokowaniami w sprawie utworzenia Związku Bałtyckiego już od 1920 r., czyniąc z postulatu ważny element zbliżenia z republikami nadbałtyckimi w celu poprawy bezpieczeństwa II RP na tle zagrożenia sowieckiego w początkowym okresie umacniania niepodległej państwowości. Rozważano także potencjalne możliwości pokonania trudności na rzecz urzeczywistnienia porozumienia międzynarodowego powołującego Związek Bałtycki³⁵.

uwarunkowań i zamierzeń polskiej polityki bałtyckiej, w którym sowieckie działania dyplomatyczne w republikach nadbałtyckich traktowano jako zagrożenie dla polskich interesów politycznych, wojskowych i handlowych w związku z próbą zabezpieczenia szlaków tranzytowych na Morzu Bałtyckim. Polityka polsko-bałtycka, [15 III 1924], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939, teczka A-II/118.

³³ Jednym z najważniejszych elementów porozumienia uczyniono deklarację o nieagresji i związaną z tym sojuszniczą pomoc w razie zewnętrznej napaści na którykolwiek kraj. Państwo sojusznicze miało przyjąć status non-belligerent, udzielając pomocy materialnej lub środków wsparcia politycznego. J. Lubelski, *op.cit.*, s. 193.

³⁴ Podkreśla się, iż pomimo początkowej przychylności Finlandii wobec federalistycznej koncepcji o orientacji politycznej i obronnej, parlament fiński nie ratyfikował porozumienia głównie z powodu dążenia kraju do zachowania neutralności w obliczu możliwego konfliktu polsko-niemieckiego, bądź polsko-sowieckiego. Neutralność w stosunkach międzynarodowych pozostawała jednym z głównych postulatów polityki zagranicznej wszystkich państw skandynawskich po zakończeniu I wojny światowej. P. Łossowski, B. Makauskas, *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934-1944*, Warszawa 2005, s. 11. Równie poważnym czynnikiem destabilizującym okazały się silne tendencje i wpływy niemieckie wśród fińskich polityków i wojskowych. Państwo niemieckie sprzeciwiło się koncepcji federalistycznej łączącej Polskę z krajami nadbałtyckimi. J. Czechowski, *Fińska droga do niepodległości. Polsko-fińskie stosunki polityczne na początku lat dwudziestych*, „Słupskie Studia Historyczne” 2001, nr 9, s. 94.

³⁵ J. Łaptos, *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa 1993, s. 130. We wrześniu 1920 r. w tajnym raporcie polskiego attaché wojskowego z Poselstwa Polskiego w Helsingforsie do Oddziału II SG WP dostrzeżono najważniejszą trudność w przypadku pozyskania przychylności Finlandii. Problem dotyczył wpływów niemieckich na fińskie sfery rządzące, wojskowe i gospodarcze. Niemcy opowiadali się za uregulowaniem konfliktu fińsko-sowieckiego, aby zapewnić sobie stabilny tranzyt w handlu niemiecko-sowieckim. Z kolei niemieckie wpływy w wojsku fińskim były możliwe dzięki realizowaniu działań przez Związek Wojskowy

W zachowanych archiwaliach odnotowano, że od początku 1921 r. sprawę utworzenia Związku Bałtyckiego podniesiono w relacjach polsko-estońskich, co było następstwem zyskania coraz większej liczby zwolenników dopuszczenia Polski do porozumienia wśród estońskich kół politycznych i wojskowych. W polskiej polityce zagranicznej zwrócono uwagę na potrzebę zbliżenia między II RP a Łotwą w kontekście omawiania podstaw przyszłego Związku Bałtyckiego³⁶. Z kolei w przypadku stosunków polsko-łotewskich, w kontekście dyskusji na temat utworzenia Związku Bałtyckiego, w dokumentach podnoszono trudności niedostatecznego zabezpieczenia praw mniejszości polskiej na Łotwie i chłodnego stanowiska Łotyszy wobec wyczekującego stanowiska polskiej dyplomacji dotyczącej przyjęcia Łotwy do Ligi Narodów i uznania Łotwy *de iure* na arenie międzynarodowej. Ważnym czynnikiem było pokładanie przez rząd łotewski nadziei w zbliżeniu z mocarstwami zachodnimi, co stało się kierunkiem, który miał pozwolić na poprawę bezpieczeństwa państwa w sytuacji rosnącego zagrożenia sowieckiego³⁷.

Propagandy Niemieckiej, posiadający w swoim gronie członków z fińskich wyższych sfer wojskowych. Inne trudności dotyczyły paraliżowania polskich planów przez dyplomację litewską, nierzadko przy wykorzystaniu czynników międzynarodowych i wpływanie na opinię publiczną w krajach Europy Zachodniej. Warto podkreślić, że w zawarciu Związku Bałtyckiego dopatrywano się także szansy na izolację międzynarodową państwa litewskiego, które trwało w sporze z Polską już od początku dwudziestolecia międzywojennego. Spodziewano się braku zgody Litwinów na sojusz regionalny z Polską, a co za tym idzie, forsowano idee pozbawienia sąsiada poparcia moralnego i materialnego pozostałych państw bałtyckich, co „ułatwiłoby niezmiernie samodzielne i stanowcze rozwanie kwestii litewskiej przez Polskę”. Raporty z Łotwy, Estonii i Finlandii sporządzone pod kątem przygotowań do związku państw bałtyckich i ich stosunku do Polski z dnia 14 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

³⁶ Jedną z najważniejszych podstaw Związku Państw Bałtyckich w kontekście omawiania stosunków polsko-estońskich oraz polsko-łotewskich miało być przyjęcie jednakowego stosunku sprzymierzonych państw wobec Rosji sowieckiej. Sojusz miał przyjąć charakter defensywny, wyrażając niechęć państw wobec imperialistycznej i agresywnej polityki sowieckiej. Raport z prasy kowieńskiej z dnia 25 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).

³⁷ Raport polskiego attaché wojskowego na Łotwie z dnia 3 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921). Warto również wzmiankować na temat krótkotrwałego sporu polsko-łotewskiego w sprawie Iłuksztańszczyzny z najważniejszym miastem Iłukszą, czyli ziem leżących współcześnie w południowo-wschodniej części Łotwy, na lewym brzegu Dźwiny i obszarze historycznej Semigalii. M. Kowalski, *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2, s. 221-222. W raporcie polskiego attaché wojskowego w Estonii z 20 II 1921 r. wskazano jednak, że wcześniejszy spór o Iłukszę nie stanowił już na początku 1921 r. problemu w relacjach polsko-łotewskich, a tym samym nie rzutował na szanse realizacji polskich zamierzeń wpisujących się w politykę bałtycką. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).

Kardynalną podstawą i elementem łotewskiej polityki zagranicznej pozostawało przekonanie o potrzebie utrzymania niezależnego państwa litewskiego. W łotewskich kręgach politycznych i wojskowych zorganizowaną akcją Lucjana Żeligowskiego z października 1920 r. oraz uzależnienie Litwy Środkowej od wpływów II RP traktowano jako przejaw możliwych dążeń Polski do opanowania w przyszłości terytorium całej Litwy³⁸. W archiwaliach zachowała się wzmianka, jakoby Łotysze odnosili się

wrogo do wszelkich koncepcji, które gruntowałyby poważniejszy polski wpływ na Litwie i pomimo zasadniczej neutralności w sprawie Wilna, chętniej widzieliby to ostatnie w rękach litewskich, gdyż nasza ewentualna przegrana na Wileńszczyźnie usuwa kwestię granic polsko-łotewskich i zabezpieczenia Łotwy przeciwko możliwej w przyszłości ekspansji polskiej, a zarówno i presjom zmierzającym do zabezpieczenia elementowi polskiemu należnych praw mniejszości i zabezpieczenia przed zbyt rabunkowym wywłaszczaniem³⁹.

³⁸ W literaturze przedmiotu zauważono, że Łotysze zainteresowali się działaniami II RP wobec Litwy, ponieważ powstawało zagrożenie, że wojska Żeligowskiego mogą zająć część historycznej łotewskiej Łatgalii, przynależącej niegdyś do polskich Inflant. W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 2002, s. 357. Do powyższego poglądu należy podchodzić jednak z rezerwą, ponieważ na przełomie 1920 i 1921 r. nie istniała groźba realnego konfliktu zbrojnego między Polską a Łotwą. Można mieć na uwadze, iż oba państwa podpisały 30 XII 1919 r. formalną umowę o wspólnej akcji wojskowej przeciwko bolszewikom celem wyzwolenia ziem łotewskiej Łatgalii. Polska popierała również dążenia usuwania wpływów niemieckich z obszaru Łotwy i zachowania przez to państwo niepodległości w obliczu rosnącej presji ze strony Rosji sowieckiej, a następnie Związku Radzieckiego. Bardziej krytyczne źródła wskazują na to, iż „Polska nie zgłaszała pretensji do Łatgalii. Nie chciała tam widzieć ani Rosji, ani Litwy. Skłonna była przyznać ją Łotwie”. P. Łossowski, *Geopolityczne dylematy stosunków Polski i państw bałtyckich*, [w:] *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, red. P. Eberhardt, Warszawa 2008, s. 106.

³⁹ Polski attaché wojskowy w Estonii przekonywał jednocześnie, że część środowisk politycznych i wojskowych na Łotwie pozostała wierna idei unii litewsko-łotewskiej, która uzyskała popularność jeszcze w 1919 r., a godziła w interesy II RP, jeśli chodzi o realizację podstaw polityki zagranicznej II RP wobec Łotyszy. Przeciwno silnym relacjom Polski i Łotwy opowiadała się również Anglia, uprawiając politykę podporządkowania państw bałtyckich swoim wyłącznym wpływom. Jest to kolejny czynnik, zarówno osłabiający relacje polsko-łotewskie, jak i utrudniający osiągnięcie przez II RP sukcesu na płaszczyźnie poprawy położenia geopolitycznego II RP na tle Rosji sowieckiej w regionie Morza Bałtyckiego. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921). W literaturze podkreśla się, że aspiracje angielskie w trzech republikach bałtyckich oraz dodatkowo w Finlandii miały okazać się na tyle silne, aby pozwolić Anglii rywalizować politycznie, ideologicznie, wojskowo i gospodarczo z Rosją sowiecką czy Niemcami. M. Leczyk, *Polska i jej sąsiedzi. Stosunki wojskowe 1921-1939*, Białystok 1997, s. 124. A. Skrzypek uważa, że państwa analizowanego regionu stanowiły obszar rywalizacji angielsko-francuskiej, co przyczyniło się do osłabienia działań II RP w związku z realizacją postulatów wpisujących się w polską politykę zagraniczną wobec Łotwy i Estonii w opisywanych latach. A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, *op.cit.*, s. 94.

Szerzej rozumiany problem polsko-litewski istotnie rzutował na relacje Polski, zwłaszcza z Łotwą, stając się czynnikiem destabilizującym, nie tylko w przypadku relacji obu państw, ale również, jeśli chodzi o wysiłki dyplomatyczne Warszawy zmierzające do powołania Związku Państw Bałtyckich.

Estonia przyjęła stanowisko wyczekujące w sprawie sporu polsko-litewskiego, dodatkowo dostrzegając w ewentualnym udziale Polski i Finlandii w Związku Państw Bałtyckich gwarancję, że „nie byłaby wyzyskana wyłącznie w interesach swych sąsiadów”⁴⁰. Głównym zagrożeniem okazały się jednak wpływy i propaganda litewska w Estonii, jak również systematyczne ataki na stronę polską w części estońskiej prasy. Litwini wskazywali na słabość ewentualnego włączenia Polski do porozumienia międzynarodowego państw bałtyckich. W raporcie polskiego attaché wojskowego w Estonii z 14 V 1921 r. przedstawiono informacje na temat zwiększonych wpływów Anglii, Litwy oraz Niemiec, które miały nastawiać Estończyków przeciwko Polsce i skierować ich dyplomację w stronę utworzenia Związku Bałtyckiego wyłącznie z trzech republik bałtyckich, tj. Litwy, Łotwy oraz Estonii⁴¹.

W relacjach II RP z Łotwą oraz Estonią w kontekście wysiłków na rzecz powołania Związku Państw Bałtyckich podniesiono także ważki problem potrzeby zabezpieczenia logistycznego szlaków handlowych na Bałtyku w obliczu działań sowieckich. Charakterystyczne jest, że Rosja sowiecka – sondując działania podejmowane przez polską dyplomację – przedstawiła rządowi litewskiemu propozycję zwołania konferencji w celu omówienia wspólnych zagadnień tranzytowo-handlowych na Bałtyku, dążąc przy tym do udziału w konferencji przedstawicieli z Estonii i Łotwy. Pretekstem było podkreślenie przez decydentów z Moskwy, że

⁴⁰ Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 28 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921). Z relacji publikowanych we wpływowym estońskim dzienniku „Waba Maa” wynikało, że Estonia opowiadała się za rozszerzeniem Związku Bałtyckiego, co stwarzało szansę porozumienia ze stroną polską, również zainteresowaną promocją znaczenia regionalnych sojuszy bezpieczeństwa w basenie Morza Bałtyckiego. Raport delegata Naczelnego Dowództwa w Estonii z dnia 15 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).

⁴¹ Ze wspomnianego raportu można wyciągnąć wniosek, iż ważnym punktem polskiej polityki zagranicznej w połowie 1921 r. pozostawało marginalizowanie znaczenia sporu polsko-litewskiego w relacjach z innymi państwami basenu Morza Bałtyckiego. W szczególności starano się przedsięwziąć środki dyplomatyczne, aby osłabić międzynarodowy wydzźwięk tego sporu w kontekście prób stworzenia sojuszu Związku Państw Bałtyckich. Odnotowano także oczernianie Polski na arenie międzynarodowej, realizowane z inicjatywy litewskiego ministra spraw zagranicznych, Juozasa Purickisa, który starał się przekonywać inne państwa, że konflikt z Litwą czy próby przyłączenia do II RP Górnego Śląska należy traktować jako przejawy agresywnej polityki imperialistycznej Polski. Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie związku państw bałtyckich i antypolskiej akcji litewskiego ministra spraw zagranicznych z dnia 14 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

tylko w ten sposób możliwe będzie zwiększenie dynamiki wymiany towarowej w basenie Morza Bałtyckiego⁴². Można ocenić, że powyższa propozycja stanowiła naturalną przeciwwagę dla starań II RP, aby trójstronnie na linii Polska-Łotwa-Estonia podjąć decyzje w sprawie zabezpieczenia szlaków tranzytowych na Bałtyku.

Z kolei w raporcie z 12 VI 1921 r. wskazano dodatkowo na powolne działanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w kierunku ustalenia składu przedstawicielstwa polskiego w Związku Bałtyckim, wykazując tym samym braki w realizacji analizowanego postulatu polskiej polityki zagranicznej⁴³. Pomimo fiaska pomysłu związanego z faktycznym funkcjonowaniem Związku Bałtyckiego, koncepcja stanowiła kolejny przejaw forsowania w latach 1919-1921 przez Polskę idei federacyjnych na rzecz bezpieczeństwa w Europie Środkowej i w basenie Morza Bałtyckiego⁴⁴. Mimo ostatecznego niepowodzenia, w kolejnych latach dwudziestolecia międzywojennego, wysiłki polskiej dyplomacji na rzecz zbliżenia z państwami w regionie nadbałtyckim (z wyjątkiem państwa litewskiego) nie ustały⁴⁵.

Podsumowanie i wnioski

Przedstawione argumenty pozwalają na sformułowanie następujących wniosków podsumowujących analizowaną problematykę:

1) Jednym z istotnych uwarunkowań kształtowania geopolitycznej pozycji II RP było realizowanie założeń polityki zagranicznej w odniesieniu do stosunków nawiązywanych przez państwo polskie z Łotwą oraz Estonią.

⁴² A. Skrzypek, *Związek Bałtycki...*, *op.cit.*, s. 94.

⁴³ Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 12 VI 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

⁴⁴ Wśród innych koncepcji należy wymienić w szczególności ideę Międzymorza, poparcie na rzecz ruchu prometejskiego, próbę porozumienia z państwami Małej Ententy, czy program Józefa Piłsudskiego na rzecz konfederacji z Litwą, przy ewentualnym włączeniu Ukrainy i Białorusi.

⁴⁵ W literaturze odniesiono się do zainteresowania przez Polskę ideą powołania Ententy Bałtyckiej, która miałaby stanowić porozumienie międzynarodowe w istotnym stopniu wzmacniające bezpieczeństwo państw leżących nad Morzem Bałtyckim przed ewentualną napaścią ze strony Niemiec lub Związku Sowieckiego. Obszerniej wokół tego zagadnienia w kontekście wysiłków dyplomatycznych Polski i innych państw z regionu nadbałtyckiego z lat 30. XX w. zob. P. Łossowski, *Ententa Bałtycka 1934-1940*, „*Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej*” 1980, t. 16, s. 171-196. Lata 1919-1921 stały się w tym przypadku okresem próbnym dla kształtowania późniejszych koncepcji polityczno-dyplomatycznych i wojskowych na temat możliwości współpracy z Łotwą i Estonią w kontekście poprawy możliwości obrony II RP. Zachowane archiwalia świadczą, że strona polska uznała, iż niepodległy byt państwowy Łotwy i Estonii to jeden z warunków do poprawy bezpieczeństwa także II RP w regionie Morza Bałtyckiego. Zob. Znaczenie państw bałtyckich dla obrony Rzeczypospolitej [7 VIII 1923], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939,teczka A-II/118.

2) Realizacja koncepcji zbliżenia polsko-łotewskiego i polsko-estońskiego wpisywała się w kontekst ochrony bezpieczeństwa międzynarodowego II RP, jak również stanowiła o aktywnym zaangażowaniu państwa polskiego na arenie międzynarodowej.

3) Polskie władze nadały rangę oraz ukształtowały podstawy dla dalszego rozwoju stosunków polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich w dwudziestoleciu międzywojennym. Polityka zagraniczna II RP w latach 1919-1921 była w istotnej mierze ukierunkowana na skuteczniejszą ochronę przed zagrożeniem sowieckim.

4) Jednym z najważniejszych założeń realizacji stosunków II RP z Łotwą i Estonią były próby sformowania regionalnego sojuszu bezpieczeństwa o defensywnym przeznaczeniu obronnym wobec zagrożenia sowieckiego. Polska opowiedziała się za powołaniem Związku Bałtyckiego, który okazał się nieskuteczną strukturą wzmacniającą bezpieczeństwo państw w regionie nadbałtyckim.

Przedstawione argumenty potwierdzają, że w badanym okresie historycznym ukształtowano podstawy relacji polsko-łotewskich oraz polsko-estońskich, dążąc do możliwości zainteresowania obu państw zbliżeniem z II RP głównie na wypadek skuteczniejszego przygotowania na zagrożenie ze strony Rosji sowieckiej. Państwo polskie realizowało pragmatyczny kierunek polityki zagranicznej związany z ochroną dostępu do Morza Bałtyckiego, nawiązaniem oraz rozwijaniem przyjaznych relacji z krajami nadbałtyckimi oraz poszukiwaniem sposobów wzmocnienia bezpieczeństwa regionalnego w obliczu zagrożenia sowieckiego. Osiągnięcia i niepowodzenia z lat 1919-1921 ujawniły potrzebę poprawy pozycji międzynarodowej Polski w regionie nadbałtyckim w początkowym okresie umacniania podstaw niepodległej państwowości po I wojnie światowej.

Abstract

Tomasz Landmann

Polish-Latvian and Polish-Estonian relations in the years 1919-1921 in the context of the Soviet threat – selected assumptions

The aim of the article is identification of selected, important examples of the development of Polish-Latvian and Polish-Estonian relations in the context of the Soviet threat in 1919-1921.

The development of Polish-Latvian and Polish-Estonian relations was already in the years 1919-1921. It was tried to convince both Baltic states to rapprochement with the Second Polish Republic mainly in case of more effective preparation for the threat from Soviet Russia.

It was shown that the years 1919-1921 was a period of aspirations of the Second Polish Republic to rapprochement with Latvia and Estonia as potential Baltic allies in the context of the growing threat from Soviet Russia. A particularly important aspect of Polish activities was the accession of the political and economic influence of the Second Polish Republic in the Baltic region and consideration of the possibility of creating a regional defense alliance in the form of the Union of Baltic States.

Keywords: safety, Baltic Sea, Baltic policy, Second Republic of Poland

References

Archives

Polityka polsko-bałtycka, [15 III 1924], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939, teczka A-II/118.

Raport L. Wasilewskiego pt. Sytuacja na Litwie, w Łotwie i Estonii z dnia 28 IV 1919 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/105 (Odpisy różnych aktów Oddziału II Naczelnego Dowództwa z 1919 r.).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Łotwy i Finlandii z dnia 15 I 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).

Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 VIII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna

- Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Raporty z Łotwy, Estonii i Finlandii sporządzone pod kątem przygotowań do związku państw bałtyckich i ich stosunku do Polski z dnia 14 IX 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XI 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 1 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Referat informacyjny Naczelnego Dowództwa WP dotyczący Państw Nadbałtyckich z dnia 15 XII 1920 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/95 (Referaty informacyjne Oddz. II Sztabu Generalnego od 1 I do 15 XII 1920 r. Państwa Bałtyckie).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii z dnia 20 II 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego na Łotwie z dnia 3 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport delegata Naczelnego Dowództwa w Estonii z dnia 15 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport z prasy kowieńskiej z dnia 25 III 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/36 (marzec-kwiecień 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie związku państw bałtyckich i antypolskiej akcji litewskiego ministra spraw zagranicznych z dnia 14 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza, teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).

- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 28 V 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Raport polskiego attaché wojskowego w Estonii w sprawie Związku Państw Bałtyckich z dnia 12 VI 1921 roku, AIJP w Ameryce, Adiutantura Generalna Naczelnego Wodza,teczka: 701/2/38 (kwiecień-czerwiec 1921).
- Znaczenie państw bałtyckich dla obrony Rzeczypospolitej [7 VIII 1923], AAN, Attachés wojskowi RP przy rządach państw kapitalistycznych 1919-1939,teczka A-II/118.

Studies

- Będźmirowski, J., *Próby zabezpieczenia granicy morskiej II RP. Uwarunkowania wewnętrzne i międzynarodowe*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy” 2012, nr 13.
- Cieplucha, P., *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, t. 93.
- Czarnecka, R., *Organizacja Oddziału II Sztabu Generalnego WP (Sztabu Głównego) i jego ekspozytur terenowych w latach 1918-1939*, [in:] *Wywiad i kontrwywiad wojskowy II RP. Studia i materiały z działalności Oddziału II SG WP*, t. 1, ed. T. Dubicki, Łomianki 2010.
- Czechowski, J., *Fińska droga do niepodległości. Polsko-fińskie stosunki polityczne na początku lat dwudziestych*, „Słupskie Studia Historyczne” 2001, nr 9.
- Czechowski, J., *Polska i Finlandia. Stosunki dwustronne w latach 1918-1939*, Toruń 2009.
- Dobrzycki, W., *Historia stosunków międzynarodowych w czasach nowożytnych 1815-1945*, Warszawa 2002.
- Jekabson, E., *Mniejszość polska w Republice Łotewskiej 1918-1941*, [in:] *Polacy na Łotwie*, ed. E. Walewander, Lublin 1993.
- Jekabsons, Ē., *Początek stosunków Łotwy i Polski: pierwsze kontakty, wiosna-jesień 1919 roku*, „Res Historica” 2016, nr 42.
- Kowalski, M., *Ludność polska w wieloetnicznych regionach Litwy, Łotwy i Białorusi*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej” 2013, nr 2.
- Kowalski, M., *Miejsce Polski w systemie geopolitycznym nowożytnej Europy*, [in:] *Studia nad geopolityką XX wieku*, ed. P. Eberhardt, Warszawa 2013.
- Landmann, T., *Rozpoznanie państw Regionu Bałtyckiego przez Oddział II SG WP i jego znaczenie dla bezpieczeństwa II RP*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2017, nr 3.
- Leczyk, M., *Polska i jej sąsiedzi. Stosunki wojskowe 1921-1939*, Białystok 1997.
- Lubelski, J., *Związek Bałtycki i Trzecia Europa. Koncepcje reorganizacji Europy Środkowej w polityce zagranicznej II Rzeczypospolitej*, „Nowa Europa” 2010, nr 1.

- Łaptos, J., *Dyplomaci II RP w świetle raportów Quai d'Orsay*, Warszawa 1993.
- Łossowski, P., *Ententa Bałtycka 1934-1940*, „Studia z Dziejów ZSRR i Europy Środkowej” 1980, t. 16.
- Łossowski, P., *Geopolityczne dylematy stosunków Polski i państw bałtyckich*, [in:] *Problematyka geopolityczna ziem polskich*, ed. P. Eberhardt, Warszawa 2008.
- Łossowski, P., *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990.
- Łossowski, P., *Polacy w Estonii, Łotwie i Litwie 1918-1939*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 1994, t. 29.
- Łossowski, P., *Stosunki polsko-estońskie 1918-1939*, Gdańsk 1992.
- Łossowski, P., *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997.
- Łossowski, P., Makauskas B., *Kraje bałtyckie w latach przełomu 1934-1944*, Warszawa 2005.
- Marczewska-Zagdańska, H., *Stany Zjednoczone wobec paktu Ribbentrop-Mołotow i losu republik bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii (1939-1941)*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej” 2008, t. 43.
- Misiuk, A., *Służby specjalne II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1998.
- Okulewicz, P., *Koncepcja „Międzymorza” w myśli i praktyce politycznej obozu Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1926*, Poznań 2001.
- Palmowski, T., *Region Bałtycki – próba delimitacji*, [in:] *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przestrzennych*, ed. S. Grykień, J. Łoboda, Wrocław 1999.
- Paluszyński, T., *Stosunki Polski z Łotwą (1919-1921)*, [in:] *Odrodzona Polska wśród sąsiadów 1918-1921*, ed. A. Koryn, Instytut Historii PAN, Warszawa 1999.
- Paluszyński, T., *Walka o niepodległość Łotwy 1914-1921*, Warszawa 1999.
- Pepłoński, A., *Wywiad a dyplomacja II Rzeczypospolitej*, Toruń 2004.
- Pepłoński, A., *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa 1996.
- Pepłoński, A., *Zarys rozwoju organizacyjnego polskiego wywiadu wojskowego w latach 1914-1945*, „Słupskie Studia Historyczne” 2000, nr 8.
- Pullat, R., *Od Wersalu do Westerplatte. Stosunki estońsko-polskie w okresie międzywojennym*, Kraków 2003.
- Pullat, R., *Stosunki polsko-fińskie w okresie międzywojennym*, Warszawa 1998.
- Runiewicz-Jasińska, R., *Polska a bałtycka koncepcja polityki integracyjnej w Regionie Morza Bałtyckiego na początku XX i XXI wieku*, „Przegląd Europejski” 2012, nr 1.
- Skrzypek, A., *Stosunki polsko-łotewskie 1918-1939*, Gdańsk 1997.
- Skrzypek, A., *Związek Bałtycki. Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia w polityce Polski i ZSRR w latach 1919-1925*, Warszawa 1972.
- Wędrowski, J. R., *Wizje i realia. USA a Europa Środkowowschodnia 1919-1923*, Warszawa 1990.

Tomasz Landmann – dr historii, wykładowca na Wydziale Nauk o Bezpieczeństwie w Akademii Wojsk Lądowych im. gen. T. Kościuszki we Wrocławiu.

ORCID: 0000-0002-9753-9373